

СЕКЦІЯ 3 ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ

УДК 378.1:615.825

DOI 10.32999/ksu2413-7391/2019-10-23

Белоусова Н.В.,
кандидат географічних наук, доцент,
професор кафедри землеустрою та кадастру
Національний авіаційний університет

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ ЯК СКЛАДНИК ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлена проблема розвитку інклюзивного туризму в Україні як географічного напрямку, з урахуванням природно-ресурсного потенціалу та рекреаційно-туристичних ресурсів країни. Запропонована структурна модель основних типів рекреаційно-туристських ресурсів, структури природно-ресурсного потенціалу України, а також блок-схема рекреаційно-туристичних ресурсів як складової частини інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму (ІРСТ). Показаний зв'язок дієвих видів реабілітації, що відповідають сучасним тенденціям розвитку суспільства, з наявністю природно-рекреаційно-туристичного потенціалу, що дасть змогу забезпечити розбудову єдиної державної системи медико-соціального захисту задля збереження фізичного і психологічного здоров'я населення в Україні, в тому числі людей з інвалідністю.

Ключові слова: географічні дослідження, інклюзивний туризм, природно-ресурсний потенціал, рекреаційно-туристичні ресурси, реабілітація.

Bielousova N.V. NATURAL RESOURCES AS A COMPONENT OF GEOGRAPHIC RESEARCHES FOR THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE TOURISM IN UKRAINE

The article highlights the problem of the development of inclusive tourism in Ukraine as a geographical area, taking into account the natural resource potential and recreational and tourist resources of the country. The proposed structural model of the main types of recreational and tourist resources, the structure of the natural resource potential of Ukraine, as well as a block diagram of recreational and tourist resources as a component of inclusive rehabilitation and social tourism (ETIM). The connection of existing types of rehabilitation, corresponding to modern trends in the development of society, with a variety of natural-recreational and tourist potential, which allows for the development of a unified state system of medical and social protection in the framework of maintaining the physical and psychological health of the population in Ukraine, including people with disabilities.

One of the most studied components of rehabilitation is the recreational and tourist resources of Ukraine as objects and phenomena of natural, natural-anthropogenic, socio-economic origin used for tourism, treatment, rehabilitation and affect the territorial organization of recreational activities, the formation of recreational areas (centers, zones) their specialization and economic efficiency.

The natural resource potential in this article is considered as a combination of all the possibilities, funds, reserves, sources that can be mobilized, used to achieve a certain goal. Over the past years, the state has achieved significant success in the study of natural resources: factual information has been collected on the volumes, location and characteristics of individual species and deposits, the experience of economic use has been summarized, and the laws of territorial organizations have been studied. However, the methodological and methodological problems of the economic assessment of natural resources were not solved in full.

It is very important that "inclusive tourism", as a type of rehabilitation, qualifies as travel, subsidized by the state from the funds allocated for the social needs of people with disabilities.

Key words: geographical research, inclusive tourism, natural resource potential, recreational and tourist resources, rehabilitation.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні поступово змінюється відношення соціуму до людей з інвалідністю, які прагнуть інтегруватись у суспільство. На етапі реформування галузі охорони здоров'я України розвиток та становлення реабілітаційної допомоги інклюзивним особам та людям з інвалідністю набуває особливої актуальності. У процесі реабілітації можуть бути задіяні медична, психологічна, фізична та інша допомога. Останнім часом найактуальнішим засобом реабілітації став туризм, в якому першочергову роль відіграють природні та рекреаційно-туристичні ресурси [1, с. 28–30].

Аналіз останніх досліджень. Розлогий аналіз про наявність природного потенціалу та можливості його використання пропонували у своїх роботах О.О. Бейдик (Рекреаційні ресурси України: навчальний посібник, 2011); М.М. Блага (Рекреаційно-ресурсний потенціал і фактори його використання, 2000); Данилишин Б.Д. (Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України, 1999).

Рекреаційно-туристичні ресурси України розглядали: О.О. Бейдик (Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування, 2001; Стратегічні напрями розвитку національного туризму, 2009); Т.І. Божук (Рекреаційно-туристична дестинація для потреб лікування та оздоровлення (на прикладі курортів Львівщини), 2011; Дослідження культурної спадщини території для рекреаційно-туристичного використання, 2012; Рекреаційно-туристичні дестинації: теорія, методологія, практика: монографія, 2014).

Проблеми надання різних форм реабілітаційної допомоги висвітлювались у роботах Н.В. Белоусової (Природно-ресурсний потенціал України як складова розвитку інклюзивного туризму, 2018; Санаторно-курортне лікування осіб з інвалідністю як туристсько-рекреаційні послуги, 2018); В.П. Губа (Лечебно-оздоровительный туризм, 2010); Л.Ю. Науменко (Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів, 2015) та інші.

Постановка завдань. Тематика щодо використання природно-ресурсного потенціалу в туристичній сфері досліджується вже давно і має суттєві наукові результати. Основними завданнями таких досліджень було проаналізувати наявність природної компоненти в межах тієї чи іншої території Укра-

їни, оцінити та описати потенціал можливого використання для туристичних потреб, розробити цікаві туристичні маршрути, провести моніторинг привабливості туристичних об'єктів і надати рекомендації щодо подальшого їх використання. У даній статті ми пропонуємо розглянути природно-рекреаційно-туристичний потенціал України для потреб різних соціальних груп і, в першу чергу, для людей з інвалідністю, яких у країні з кожним роком стає все більше та які потребують створення особливих умов під час туристичних подорожей.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш досліджених аспектів реабілітації є рекреаційно-туристські ресурси України як об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціально-економічного походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів, зон), їх спеціалізацію та економічну ефективність. Сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини. Сучасна структура рекреаційних потреб із застосуванням техніко-економічних можливостей використовується для прямого та опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських і курортно-лікувальних послуг [2, с. 9].

У структурному поділі рекреаційно-туристичних ресурсів виділяють дві основні складові частини: *природну* та *соціально-економічну* (природно-антропогенні та історико-культурні ресурси рекреаційної діяльності).

Якщо природні, природно-антропогенні, суспільно-історичні РТР є блоковими складовими частинами рекреаційно-туристських ресурсів, то трансресурсні об'єкти можуть інтегрувати у всі вищезгадані складові частини.

На основі вже існуючої структурної моделі основних типів рекреаційно-туристських ресурсів (Рис. 1) можна зазначити, що під час виконання характеристики рекреаційних ресурсів Україні існує можливість стверджувати про кількісні та якісні показники природних і природно-антропогенних умов, соціально-економічних факторів, які безпосередньо впливають на формування реабілітаційної бази в рамках туристичної сфери.

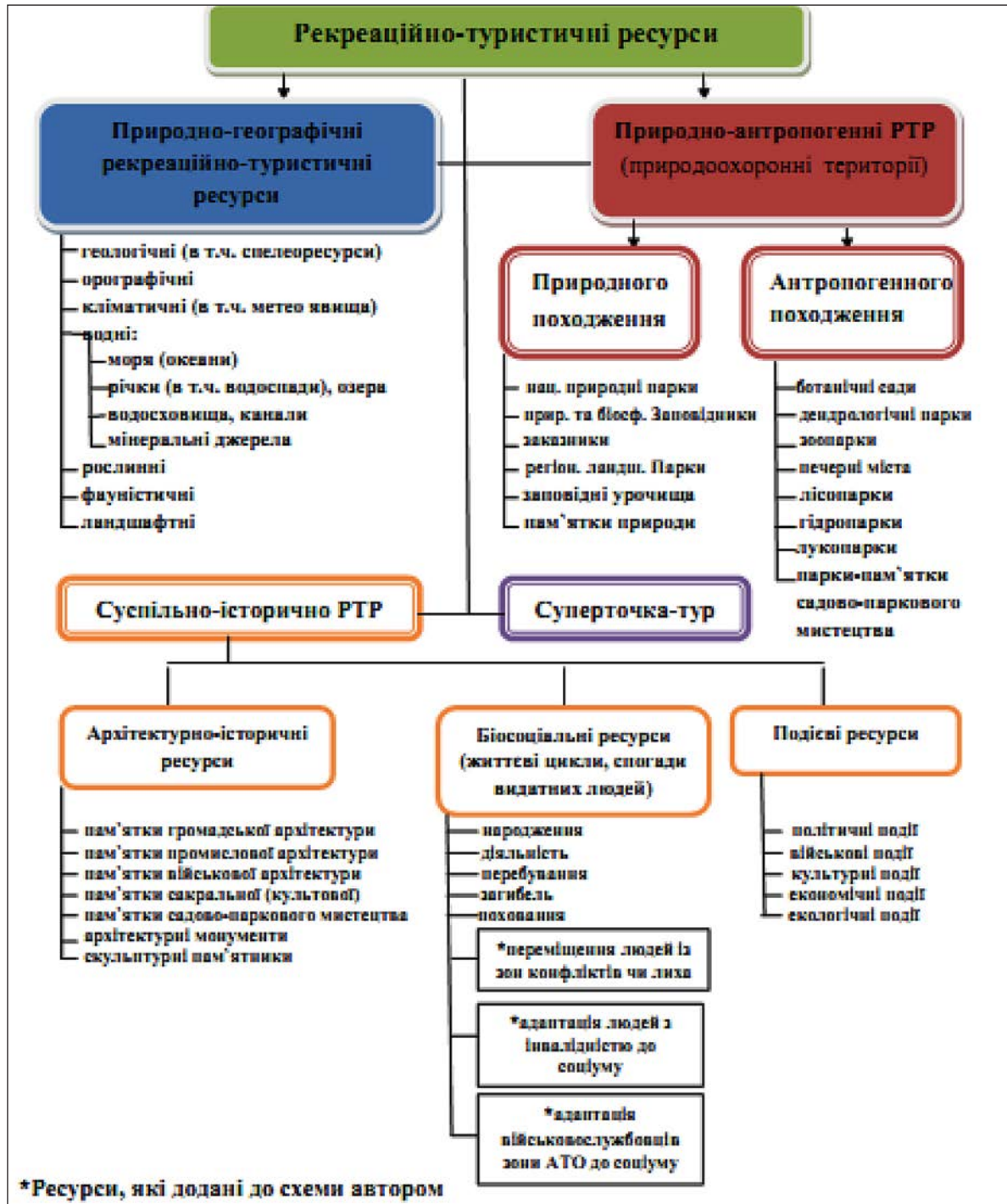

Рис. 1. Структурна модель основних типів рекреаційно-туристських ресурсів (із доповненнями автора) [2, с. 9]

Природно-ресурсний потенціал визначається сукупністю всіх видів природних ресурсів, які відомі на даний момент, і їх використанням на ближче майбутнє, можливе за технічними критеріями. Склад, величина потенціалу та значимість окремих видів ресурсів із часом можуть мінятися в силу різних обставин, у першу чергу – в залежності від НТП у техно-

логічному процесі, тому їх оцінка завжди історично відносна [2].

Природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність усіх можливостей, засобів, запасів, джерел, які можуть бути мобілізовані, використані для досягнення певної мети. Ресурси визначають запаси, цінність, можливість, засоби. Використання цих понять для

чисельної характеристики природних багатств визначає їх споживчу цінність, користь для суспільства.

З огляду на це **поняття** «природно-ресурсний потенціал» найбільш поширене в науках, які вивчають території, є одним із найважливіших факторів розміщення продуктивних сил і включає тільки вже вивчені елементи природного середовища:

1) **природні ресурси**, тобто ті елементи природного середовища, які безпосередньо беруть участь у матеріальному виробництві та в невиробничій діяльності;

2) **природні умови**, тобто елементи природного середовища, які не беруть безпосередньої участі в суспільному виробництві [2].

За минулі роки в державі досягли значних успіхів у вивченні природних ресурсів: зібрана фактична інформація про обсяги, розміщення та особливості окремих їх видів і родовищ, узагальнений досвід господарського використання, досліджені закономірності територіальних організацій. Однак методологічні та методичні проблеми економічної оцінки природних ресурсів вирішені не в повному обсязі.

Сучасна продуктивність досягається в результаті наявних умов використання природних ресурсів, відповідно до ситуації в еко-

номії країни та напрямів розвитку народного господарства (Рис. 2).

До основних компонентів природних ресурсів належать мінеральні, земельні, водні, лісові, природно-рекреаційні ресурси. Дані компоненти входять до основних напрямів регулювання процесу природокористування.

Проводиться кількісна оцінка запасів ресурсів, їх якості, умов освоєння, витрат на освоєння, забезпеченості території та населення основними компонентами ресурсів навколишнього природного середовища, що створює передумови розвитку природно-ресурсної бази для надання туристичних послуг інклюзивним туристам.

Під туристичними ресурсами розуміють сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, придатних для створення туристичного продукту. Як правило, туристичні ресурси визначають формування туристичної діяльності в тому чи іншому регіоні, наприклад, придатність території для санаторно-курортного лікування, наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, озокериту, сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте природне середовище тощо. При цьому чим більші запаси лікувальних ресурсів, вища їх лікувальна ефективність, тим вищу цінність

Рис. 2. Структура природно-ресурсного потенціалу України [2]

мають рекреаційні території. Як правило, такі території невеликі за площею, часто обмежуються межами населеного пункту, в якому розташовані дані ресурси [4].

Природний потенціал України складають узбережжя Чорного, Азовського морів, рельєф, водні (понад 70 тис. річок, більш як 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водоймищ), лісові, рослинні та тваринні ресурси. На їх основі створено 11 національних природних парків, 15 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятники садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій. Родовища лікувальних грязей, а також мінеральних і радонових вод входять до рекреаційного потенціалу нашої країни, який має не тільки внутрішнє, але й міжнародне значення.

Водні ресурси України складаються з місцевого стоку і транзиту. Загальний обсяг річкового стоку становить 210 км³, в тому числі 130 км³ формуються за межами України. Основна маса річкового стоку припадає на Дніпро – 53,5 км³, Дністер – 8,7 км³, Сіверський Донець – 5 км³ і Південний Буг – 3,4 км³. Усього на території України близько 73 тис. річок.

Три тисячі озер України акумулюють у собі 11 км³ води, в тому числі 2,5 км³ прісної води. Найбільше з прісних – Світязь, солоних – Сасик, Ялпуг. Ресурси прісних озерних вод становлять 2,3 км³, солоних – 8,6 км³ [3].

В Україні збудовано більше тисячі водосховищ (80 водосховищ, 20 тис. ставків), загальним об'ємом понад 55 км³. Штучні водойми створено на Дніпрі, Південному Бузі, Сіверському Дінці (близько 7 тис. км³).

Запаси підземних вод в Україні становлять майже 20 км³ і зосереджені в основному на півночі і заході. Глибина залягання їх коливається від 100 м на півночі до 600 м на півдні країни. Серед підземних вод особливо важливу роль відіграють мінеральні, які зосереджені в 84 родовищах, з яких 35 експлуатуються. У Карпатах, Закарпатській області і на півострові Крим у Кримських горах на глибині понад 500 м є термальні води, які ще недостатньо вивчені [5].

Найбільш привабливими для відпочинку та лікування людей є моря. Азовське море (майже 40 тис. км²) характеризується мілководністю, що зумовлює хороше прогрівання води, сприяє широкому використанню узбережжя для відпочинку та лікування людей.

Для туристичних потреб ми розглядаємо біологічні ресурси як сукупність рослинних ресурсів і тваринного світу.

Ліси становлять основу рослинних ресурсів і є цікавими об'єктами для створення туристичних маршрутів. Частка лісів та вкритих лісом територій у загальній площі України складає 17,03% (середньосвітовий рівень – 31,83%; європейський – 33,45%). Середня лісистість її території становить 14% (8,6 млн. га). Лісонадлишковими районами є Карпати (лісистість – 40%) і Полісся (26%). Близько 75% лісових площ мають високопродуктивний деревостан. На хвойні ліси припадає 54% запасів деревини, в тому числі на хвойну деревину – 35%, яка поширена в основному на Поліссі, в Карпатах. Майже 40% запасів деревини – твердолистяні породи: дуб – 22%, бук – 13%, граб – 2% [5].

У нинішньому зміненому людиною до невпізнання довкіллі безцінним еталоном прекрасного все більше стає природа заповідних територій, яка становить 3,9% території, що в 5 разів менше середньосвітового рівня. Кожна така територія має особливий малюнок ландшафту і представлена оригінальною сукупністю живописних краєвидів, які часто використовують під час туристичних подорожей. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» одним із видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду є їх використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях, за умови дотримання природоохоронного режиму. Створення або облаштування в межах природоохоронних територій екологічних стежок і туристичних маршрутів дає можливість вирішити два важливі завдання: по-перше, забезпечити відвідувачам природно-заповідних територій якнайповніше ознайомлення з місцевими ландшафтами, природними та культурними об'єктами, а по-друге – мінімізувати зворотний вплив рекреації на природне середовище цих територій [5].

У зв'язку із цим актуальними є розроблення та впровадження нових дієвих видів реабілітації, які відповідають сучасним тенденціям розвитку суспільства. Пріоритетом для розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму є наявність рекреаційно-туристичних ресурсів, загальна оціночна характеристика яких представлена у схемі 3.

Із точки зору лікарів і соціальних працівників, можливості туризму як виду реабілітації досить великі. Це і реалізація рухової активності, яка підвищує психічну та психічну стійкість організму; здійснення терапії і профілактики психосоматичних захворюю-

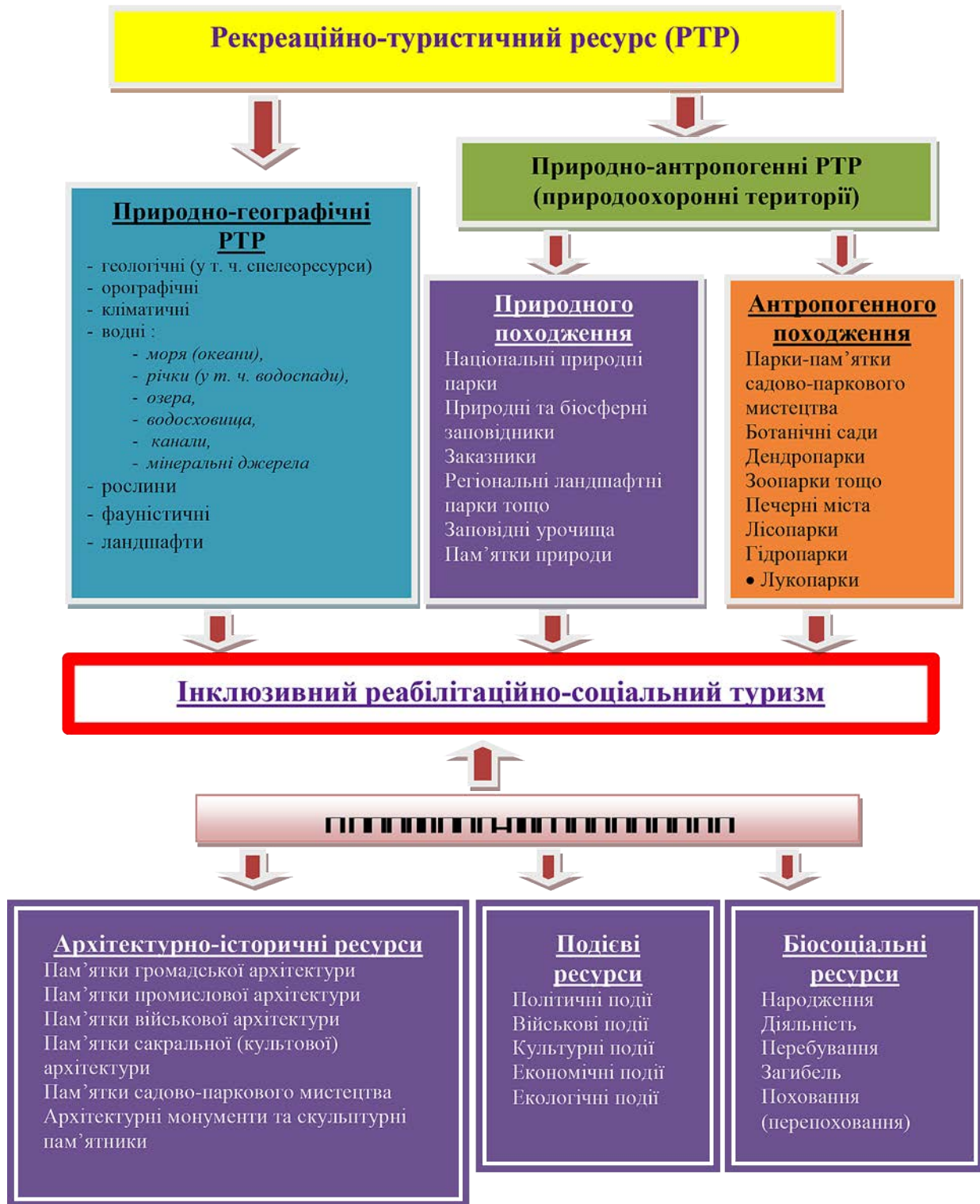

Рис. 3. Блок-схема рекреаційно-туристичних ресурсів як складової частини ІРСТ

вань; допомога у встановленні соціальних контактів та надання можливості виконувати різні соціальні ролі; повернення людей з інвалідністю в суспільство; риса «екологічність» покращує психоемоційний настрій людей з інвалідністю; здійснює інтелектуальну,

виховну та пристосувальну дію на людину з інвалідністю.

Процес соціального інклюзивного туризму для людей з інвалідністю і без вад – процес взаємовигідний. Усі люди потребують спілкування, підтримки. Часто саме людина

з інвалідністю своїм прагненням до життя, волею може надихнути здорову людину до кращого сприйняття і осмисленого прожиття кожної хвилини життя. З іншого боку, спілкування здорових та людей з інвалідністю у процесі реалізації «інклюзивного туризму» як соціального та психологічного виду реабілітації надасть особі з інвалідністю змогу змінити соціальну роль у суспільстві, оволодіти технологіями ефективного функціонування в різних умовах перебування, соціально активізуватись у процесі туристичних заходів, трансформувати свій світогляд, розвинути здатність до самообслуговування та організувати свій побут в умовах навколишнього середовища, оволодіти новими знаннями, уміннями та навичками.

Туризм у даному випадку можна розглядати як вид реабілітації, який може реально допомогти учасникам та постраждалим в АТО відновитись, покращити психологічне самопочуття, перестати фіксуватися на своїх соматичних відчуттях, вийти з важкої стресової ситуації, відчувати себе активними, потрібними людям та суспільству в нових для них умовах мирного життя.

Упродовж 2015–2017 років було зареєстровано 22 авторських права з упровадженням різних видів інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму: лікувально-оздоровчого, екологічного, сільського, сімейного, культурно-пізнавального, адаптивного тощо.

Дуже важливо, щоб «інклюзивний туризм» як вид реабілітації кваліфікувався як подорожі, що субсидовані державою з коштів, які виділяються на соціальні потреби людей з інвалідністю.

Висновки. Отже, інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм є унікальним явищем для реабілітації людей інклюзивних груп, який включає в себе як пізнавальний процес, так і можливість підводити людину до повноцінної соціалізації. Туризм допомагає людині з різними нозологіями адаптуватись до навколишнього середовища, усуває почуття втрати гідності, неповноцінності та інтегрує в суспільство.

Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм як вид реабілітації може реально допомогти відновити фізичні та психоемоційні

сили, покращити психологічне самопочуття, допомогти не фіксуватися на своїх соматичних відчуттях і, залучаючись до ритму «нормального» існування, повного життєвого розпорядку, вийти з важкої стресової ситуації, пов'язаної із захворюванням і наслідками лікування, відчувати себе активним членом суспільства, потрібним людям, відчувати жагу до життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белоусова, Н.В. (2018). Природно-ресурсний потенціал України як складова розвитку інклюзивного туризму. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, 7(59), 178–182 [Bielousova, N.V. (2018). Natural resource potential of Ukraine as a component of the development of inclusive tourism. *Scientific journal "Young Scientist"*. 7(59). 178–182 (in Ukrainian)].
2. Бейдик, О., Волкова, І. (2013). Рекреаційні ресурси України. Навчальний посібник ISSN 2078-6441. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Київ : Альтерпрес;. 43. (1.222). 404 с. [Beidik O., Volkova I. (2013). Recreational resources of Ukraine. Training Manual ISSN 2078-6441. *Visnyk of Lviv University. The series is geographic*. 43 (1.222). 404 s. (in Ukrainian)].
3. Данильчук, В.Ф., Алейникова, Г.М., Босунівська, А.Я., Голубничая, С.Н. (2003). Методология оценки рекреационных территорий. Донецк : ДНУ [Danilchuk, V.F., Aleinikova, G.M., Bosunovska, A.Ya., Golubnichaya, S.N. (2003). Methodology of evaluation of recreational territories. Donetsk : DNU (in Ukrainian)].
4. Науменко, Л.Ю., Лепський, В.В., Макаренко, С.В., Борисова, І.С., Семененко, О.В. (2015). Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2: 23-26. doi: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmse_2015_2_7 (дата звернення: 20.04.2019) [Naumenko, L.Yu., Lepsky, V.V., Makarenko, S.V., Borisova, I.S., Semenenko, O.V. (2015). Inclusive tourism as a type of rehabilitation: modern needs of the disabled. *Ukrainian Journal of Medical and Social Expertise*. 2: 23-26. doi: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmse_2015_2_7 (in Ukrainian)].
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Інтернет]. 2016 Жовт [цитовано 2018 Груд 28]. doi: <http://www.ukrstat.org.ua> (дата звернення: 2.05.2019) [Official site of the State Statistics Service of Ukraine. [Internet]. 2016 October [cited 2018 December 28]. doi: <http://www.ukrstat.org.ua> (in Ukrainian)].

Стаття надійшла до редакції 27.05.2019